

ІСТОРИЧНІ КАРТИ Й СІМ ТИПІВ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

На прикладі аналізу історичних карт розглянуті випадки, коли зміст творів неоднозначний. Сделана попытка класифікації типів неоднозначностей за допомогою схеми англо-американського географа Д. Харвея, позапозиченої з мови поезії. Представлений метод може бути корисним і в дослідженні природи картографічних двозначностей, і в пошуку нових раціональних форм їх графіки. Приводяться думки дослідників картографічної науки про переваги міждисциплінарних пошуків і творчих підходів до вирішення проблем, важко розв'язуваних традиційними методами.

By the example of historical maps analysis the cases when content of works is ambiguous are considered. It is made an attempt to classify the ambiguity types using the scheme of English-American geographer David Harvey which was taken by him from poetic language. The proposed method could be useful in research of the nature of cartographic ambiguities and in searching for new rational forms of their graphic. It is given the arguments of researchers in cartographic science on advantages of interdisciplinary research and creative approaches to solving the problems that could not be solved by traditional methods.

Заняття картографією сповнене намірами створити досконалу карту. Але заміна змістових тверджень відповідними символами вимагає дотримання певних правил і приводить до формалізму – незмінного супутника картографічного методу пізнання. Формалізувати ж можна лише окремі фрагменти змісту, чим ускладнюється шлях до гармонії картографічної символіки.

Але саме завдяки формалістиці картографічний метод стає універсальним, придатним до застосування в будь-яких науках і за його допомогою можна відобразити не тільки суто географічні явища, а й будь-які інші [9, с.131]. На цьому тримається тематична картографія, зокрема історична, творами якої обмежимося у цій розвідці.

Природне бажання картографів подолати формалізм продукує постмодерністські умонастрої – розширення міждисциплінарних пошуків, посилення мистецької складової в картографії, розцінювання внутрішнього переконання дослідника як критерію істини [9, с. 115-116], залучення в царину картографії методів інших сфер людської творчості.

О. М. Берлянт наголошує на важливості поняття "картографічний образ" – потужного інструменту розкриття картографічної інформації, а ще на суб'єктивній інтерпретації дійсності, яка усуває надмірний формалізм [3, с. 40, 62]. Без цього взагалі неможливо укласти історичну карту, адже зазвичай бракує повних даних. Створюючи безперервне зображення явища по всій території, картограф часто "маскує" різницю у вивченості різних ділянок, позаяк пропонувати власну оцінку минулого за наявними джерелами все ж краще, ніж взагалі уникати оцінок, вважають дослідники науки Б. М. Миронов і З. В. Степанов [8, с. 57].

Болгарський картограф Р. Стоянов аналізує наслідки перенесення в картографію категорій філософії та кібернетики [14]. І. П. Рибак (Кам'янець-Подільський національний університет), розмірковуючи над розширенням зв'язків між науковими і ненауковими моделями пізнання, нарахував шість специфічних особливостей, спільних для

картографії та живопису [12].

Натомість К. О. Салищев вважав зайвим надмірне теоретизування, адже теорія в картографії є невід'ємною від практики. Він не схвалював постмодерністські тенденції та перебільшення ролі зв'язків картографії з мистецтвом [13, с. 15, 18]. Ю. Г. Тютюнник також застерігає, що, заглиблюючись в онтологію картографії, дослідник неодмінно знайде в тупик [15, с. 173].

До постмодерністів належать і ті, хто сьогодні пробує вирішувати проблеми картографії за допомогою законів семіотики. Вони дали поштовх розвитку уявлень про картографічну знакову систему або "мову карти" [7]. Виходячи з такої логіки, до карти можна застосовувати й принципи мовознавства. Подібно до мови карта має синтаксичну структуру (правила поєднання і розміщення елементів), свою семантику (тлумачення смислів і знакових систем), прагматику (зв'язок між символом і читачем). Вона насичена образами (останню особливість карт не обійшли увагою О. М. Берлянт, Ю. Г. Тютюнник, В. О. Шевченко).

Дослідник мови карти О. О. Лютий вказує на картографічні "абетку" (графічні елементи), "словник" (сукупність графічних знаків), граматичний стрій (принципи комбінації графічних елементів). Самі карти він порівнює з текстами, створеними мовою карти, стверджує, що мова карти – це повноцінний мовний утвір, який повторює головні риси устрою розвинених мовних систем і потребує поглибленого вивчення [7, с. 30, 120].

Такі думки прокладають шлях до "поетичної мови карти", адже саме поезія найповніше виявляє творчі можливості кожної мови, а символічність і потяг до образів споріднює її зі знаково-символічною мовою карти. З цього приводу доречно навести спостереження Ю. Г. Тютюнника – тільки апелюючи до карти географ може зберегти рівновагу між двома взаємовиключними прийомами географії: точним науковим дискурсом і "поемою, що насичена образами" [15, с. 180].

Англо-американський географ Девід Гарвей порівнює карти з поетичними творами, для яких характерна наявність двох чи більше дискретних смислів, що проявляються одночасно. Це спостереження

суперечить як мовним нормам, так і одній із властивостей картографічних моделей – однозначності, яку сформулював О. М. Берлянт: "...будь-який знак, кожна точка або лінія на карті мають лише один, зафіксований у легенді смисл" [3, с. 42]. На практиці ж для тематичних карт однозначність сприймається скоріше як тенденція. Двоїстий смисл картографічного образу впливає із сукупності зображувальних засобів, кожен з яких окремо може бути абсолютно однозначним.

Двозначність гальмує читання карти. Уникнути її буває складно, іноді навіть неможливо (якщо карта непроста за змістом). Досліджено, що чим складніша карта, тим більшу увагу вона привертає, але й тим більше двозначностей несе в собі [16, с. 362-363]. О. О. Лютий назвав понад два десятки типів "граматичних помилок", які виникають при некоректному застосуванні зображувальних засобів і тим самим ускладнюють правильне розуміння та сприйняття карт. Він поділив їх на чотири групи:

А. Помилки відображення в знаках відношень подібностей і розбіжностей об'єктів за їхньою змістовою визначеністю (кількісною або якісною);

Б. Помилки, що виникають при розміщенні знаків у полі карти;

В. Помилки в класифікаціях об'єктів картографування;

Г. Помилки, обумовлені відступом від соціокультурних навичок, традицій і психологічних констант [7, с. 83].

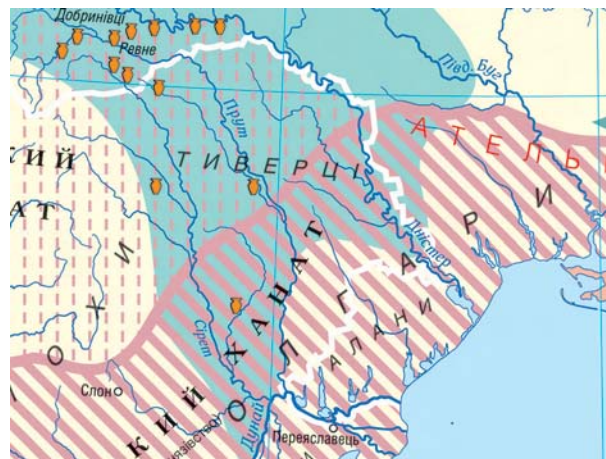
Д. Гарвей, розглядаючи випадки, коли зміст карти може трактуватися по-різному, але з неістотною відмінністю, спирається на досвід англійського поета і літературного критика Вільяма Емпсона (1906-1984 рр.): *"Більшість карт має певний елемент чистої поезії і тому містить у собі всі сім типів невизначеності (або двоїстості, ambiguity), які встановив Емпсон, ба навіть більше"* [16, с. 363].

Типи невизначеності Емпсон виокремив за глибиною розбіжностей між двома значеннями поетичного образу – від мінімальної (порівняння) до все більш радикальних (протиставлення).

У картографії подвійні смисли найчастіше виникають при поєднанні різних графічних прийомів з бажанням відобразити мінімальними засобами максимум інформації з міркувань економії місця на карті й неодмінно – при генералізації. Часом невизначеність криється в самому явищі, що картографується, у складнощах тематичного змісту. Спробуємо поєднати "поезію з історичною картографією" та розвинути думку Гарвея на прикладах.

Перший тип невизначеності Емпсон назвав *порівняльним* або *метафорою* (перенесення властивостей одного явища чи об'єкта на інше, наприклад, "залізні нерви"). У нашому випадку це може бути ситуація, коли один об'єкт (скажімо, територія) має різні якісні характеристики і може інтерпретуватися по-різному. Як ілюстрація: карта українських земель у VIII-IX ст. [1, с. 31], на якій поєднано етнічну та політичну ситуацію на одній території. Межі річчя Сірету й Дністра одночасно

показане і як володіння Болгарського ханату (кольорове штрихування), і як країна слов'янського племені тиверців (зелене тло). Порівняння двох складових змісту карти надає території різних значень, дозволяючи інтерпретувати її з різних позицій – з політичної та етнічної (мал. 1).

Мал. 1. Фрагмент карти "Українські землі у VIII-IX ст."

Інший приклад – показ однієї території в різні часи. Прийом, який нерідко застосовують на історичних картах, щоб продемонструвати часову динаміку. На мал. 2 кольоровими лініями показано територію Візантійської імперії станом на 628-й (блакитна), 1030-й (червона), 1143-й (зелена) та 1328-й (фіолетова) роки. Їх порівняння за різних політичних обставин – це чотири погляди на один об'єкт [11, с. 49].

Мал. 2. Фрагмент карти "Велич і занепад Візантійської імперії"

Взірцем поєднання графічних прийомів при укладанні карти однієї території є карта римської експансії III-I ст. до н. е. з італійського історичного атласу [18, с. 21]. На терені Малої Азії показано одразу п'ять варіантів інтерпретації: території

царства Селевкідів у 270 р. до н. е. (синє тло); Пергамського царства (зелена межа), що постало на його місці (станом на 133 р. до н. е.); територія римської провінції Азія, на яку було перетворено царство (станом на 121 р. до н. е.); римські завоювання за часів громадянських війн і наступні завоювання до 60 р. до н. е. (різні текстури). Порівняння означених позицій не заважає сприйняттю картографічного образу завдяки майстерності виконання (мал. 3).

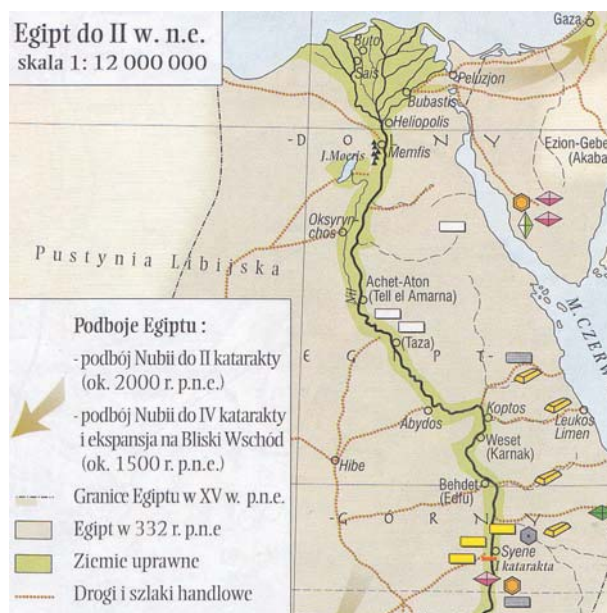
Мал. 3. Фрагмент карти "Римська експансія: III-I ст. до н.е."

Другий тип – уподібнювання – це коли два чи більше значень об'єкта виражаються як єдине ціле або різні об'єкти інтерпретуються однаково. У картографії цей тип невизначеності породжується тим самим формалізмом, у якому О. М. Берлянт бачить головний недолік картографічної моделі дійсності: явища, що мають різну генезу й природу, можуть мати однаково картографічну інтерпретацію, якщо схожий їхній зовнішній вигляд [3, с. 43]. Невизначеність цього типу виникає, коли, приміром, якісним фоном одночасно зображують природні зони та політичну ситуацію, як це подається на карті "Росія у роки війни і революції" [11, с. 135]. На ній оранжеві території, підконтрольні більшовикам у жовтні 1919 р., межують із жовтими степами на півдні та зеленими лісами на півночі, хоча доречніше було б забарвити їх у колір "контрреволюційних" сил (мал. 4). Інший приклад: карта Стародавнього Єгипту [21, с. 3]. Якісний (салатний) фон районів хліборобства на коричневому тлі Єгипетського царства справляє хибне враження, що означені райони мають окремий політичний статус (мал. 5).

Якщо вищенаведені приклади свідчать, скоріше, про некоректне застосування способів зображення (тип А за О. О. Лютим), то зовсім інший ефект виникає, якщо карта виступає аналогом наукової гіпотези. Це наочно демонструє випадок, коли відомості з писемних джерел ототожнюються з даними археології. Щодо історії України, то ще в міжвоєнний період археолог М. Ю. Смішко, проаналізувавши всі наявні матеріали із залученням

Мал. 4. Фрагмент карти "Росія у роки війни і революції"

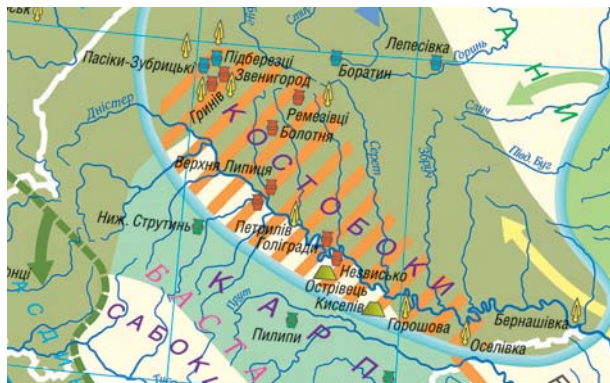
Мал. 5. Райони хліборобства в Стародавньому Єгипті (фрагмент карти "Єгипет до II ст. н. е.")

численних аналогій, дійшов висновку, що фракійське плем'я костобоків, відоме з римських джерел, може бути носієм липицької культури на території сучасної Галичини. На карті з Атласу історії України [1, с. 22] підпис "костобоки" поєднано з ареалом липицької культури, що показана оранжевими смугами (мал. 6). Сьогодні не залишається сумнівів, що вельбарська культура початку нашої ери на Волині – це археологічний еквівалент германського племені готів, а ранньосередньовічна роменська культура на Лівобережжі – слов'янського племені сіверян. В Історичному атласі України [6, с. 103] Ю. І. Лоза з багатьма застереженнями поєднав ареал черняхівської культури (коричнева межа) III-IV ст. і

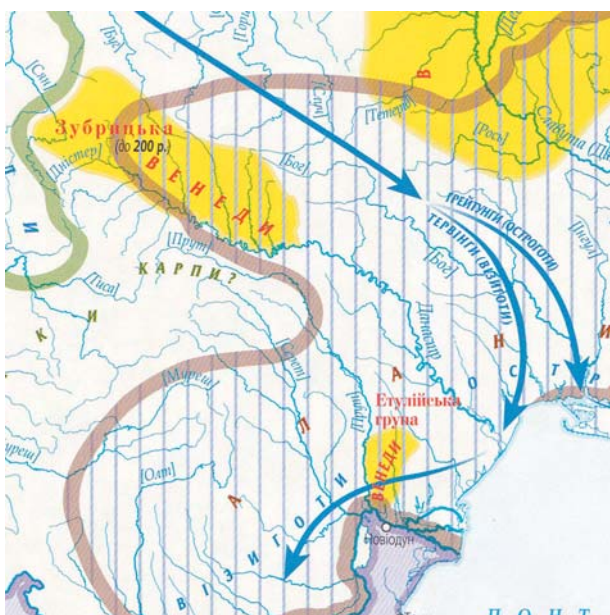

територію Готського королівства (сині смуги), що в ті часи існувало в Північному Причорномор'ї. Дані двох джерел – археологічні та писемні (готського історика Йордана) – використані й інтерпретовані однаково (мал. 7).

Мал. 6. Фрагмент карти "Римська імперія та племена давньої України у I-II ст."

Мал. 7. Фрагмент карти "Праслов'яни та ранні слов'яни
у світлі археологічних та писемних джерел.
180-375 рр. по Хр."

Третій тип – це коли два значення об'єднані через *контекст* або *алегорію*. Окремі поняття можуть бути показані одним знаком. Наприклад, на картах Давнього Китаю [4] знак Великого Китайського муру фігурує і як державний кордон, і як оборонна споруда (мал. 8). Таку саму роль на картах виконують і прикордонні річки, комбіновані значки тощо.

Цей тип двозначності охоплює також символічні умовні знаки, які можуть бути культурним відсиленням (перехрещені мечі як атрибут Марса символізують битву, навіть коли на історичній карті йдеться про війну часів вогнепальної зброї).

Два взаємодоповнюючі смисли зливаються в

один і тоді, коли подвійну сутність несуть "символічні" кольори: на картах середньовічного Сходу [20, с. 88] зелений колір одночасно створює картографічний образ поширення ісламу як культурного явища, і території мусульманських держав з поділом на сунітські та шиїтські (різні відтінки зеленого) (мал. 9).

Мал. 8. Великий Китайський мур (фрагмент карти "Європа, Азія і Северо-Всхідна Африка в кінці XV в.")

Мал. 9. Фрагмент карти "Ісламський світ у 1022"

Четвертий тип невизначеності – багатокомпонентність – виявляє складність змісту та комбінує розрізнені або протилежні поняття. У поетичній мові такий зворот називають оксимороном (наприклад, "гарячий сніг").

Цей тип обумовлений протиріччями тематики карти й зображувальних засобів і передає реакцію читача на картографічні образи. Загальновідомо [3, с. 77], що звичні картографічні образи викликають швидку реакцію, а нетривіальні змушують подивитися на звичне з несподіваного боку. У кольорі проглядає ставлення картографа до тематики: зазвичай нацистську Німеччину на картах забарвлюють у "негативні" кольори (коричневий, сіро-синій тощо). Тому несподівану реакцію і двоїсте відчуття викликає рожевий, "позитивний" колір в англійському атласі за редакцією Патріка О'Брайана [20, с. 232]. За О. О. Лютим це відповідає типу помилок "Г" – порушення універсальної константи (мал. 10).

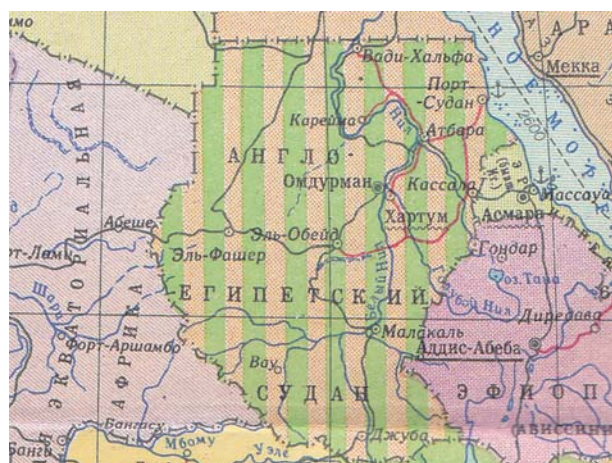
Інший варіант цього типу двозначностей – показ на картах кондомініумів (мал. 11).

П'ятий тип невизначеності виникає як несподіваний, *незапланований ефект*, на який не розраховує автор. Нове розуміння змісту формується в процесі зіставлення різних тверджень. Під цей тип підпадає картографічний метод дослідження, який приводить

Мал. 10. Фрагмент карти "Військові дії в Європі в 1939-45"

Мал. 11. Англо-Єгипетський Судан в Атласі світу 1955 р.

до висновків, що не завжди є однозначними.

Картографії притаманна схематизація подання складних явищ. Це означає, що частина картографічної інформації знаходиться в прихованому вигляді, але саме вона часто найбільш цікава читачеві. О. М. Берлянт, К. О. Салищев, Н. К. Мукітанов стверджують, що картографічні знаки не обмежуються відображенням на карті тільки видимості об'єктів, а вказують на їхні внутрішні, корінні особливості [9, с. 224].

Ю. Г. Тютюнник додає, що за координатами тіла прихована "чорна скринька" – картографічні сили, що визначають його положення і внутрішню структуру [15, с. 174]. І пояснює, що під "картографічними силами" він розуміє шари геоінформаційної системи або сторінки атласу, які послідовно розкривають різнобічну тематику певної території.

О. О. Лютий пов'язує незаплановане картографом наروшення інформації з раніше придбаними знаннями і досвідом користувачів [7, с. 148].

Розпізнавання прихованої картографічної інформації потребує інтелектуальних зусиль і відповідає "ретельному прочитанню" – методиці роботи з текстом, що її започаткував Емпсон. Подібне "прочитання" вимагає від читача мікроскопічного дослідження значень усієї образної системи твору,

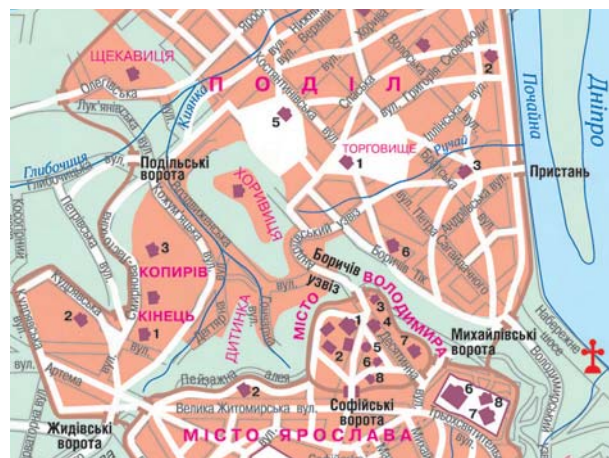
виявлення конкретного смислу, розшифрування символіки.

Як приклад можна запропонувати карту Ю. І. Лози "Русь-Україна: територіальний устрій і поселення" масштабу 1:750 000 [6, с. 206-225]. Автор взявся за вирішення питання, яке увінчує історико-картографічну проблематику – реконструкцію давніх кордонів. У цьому випадку – меж удільних князівств Київської Русі. Реконструкція Ю. І. Лози викликає довіру: він інтегрував концепції попередніх авторів з "прискіпливим прочитанням" ландшафту за великомасштабними топографічними картами, користуючись ними як ключем до прихованої інформації та нової якості висвітлення тематики (мал. 12).

Позитивним ефектом від застосування прийому історико-картографічного аналізу може бути також зростання точності визначення місць археологічних розкопок і планування будівництва, якщо історичні плани міст поєднати із сучасними (мал. 13) [1, с. 37].

Мал. 12. Межа Чернігівського і Переяславського князівств, уточнена за топографічними картами

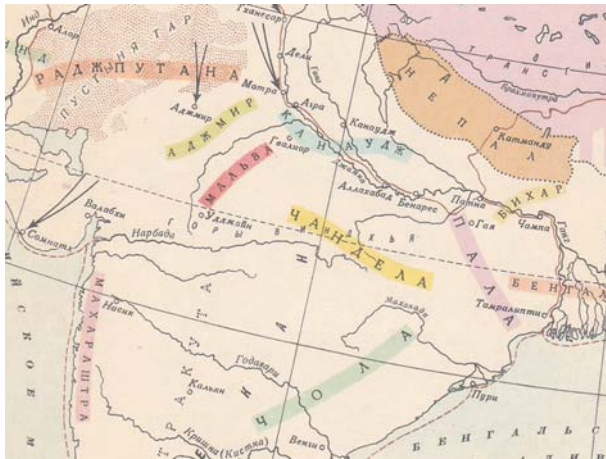
Мал. 13. План Києва X-XIII ст. на сучасній мережі вулиць

Шостий тип невизначеності, за Емпсоном, з'являється, якщо автор твору навмисно вводить недомовленість, спонукаючи читача самому *додумати тлумачення тексту*. Подібні ситуації трапляються й у картографії, коли частина змісту карти через брак інформації залишається без пояснень і вимагає від

користувача власних суджень. Позаяк користувачів багато – остаточне тлумачення залишається невизначеним.

На історичних картах такого роду невизначеностей тим більше, чим давніші часи вони транслюють. На практиці невпевненість в істинності даних показують розмитістю контурів, пунктирними чи демонстративно схематизованими (або зовсім відсутніми) межами, інтерпольованими даними або знаками запитання (мал. 14 [4], 15 [5, с. 50]).

Мал. 14. Індійські царства, межі яких невідомі (фрагмент карти "Китай, Индия, Япония и сопредельные страны в XI - первой половине XII в.")

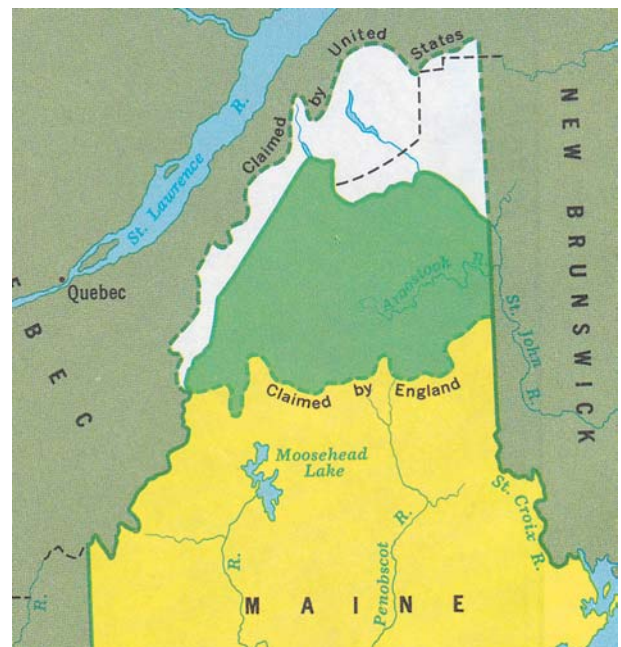
Мал. 15. Невизначені межі земель та ймовірні місцезоналення населених пунктів (фрагмент карти "Князівства на території Білорусі. XI-XII ст.")

Сьомий тип невизначеності породжують відверті *протиріччя* на карті. Дві чи більше ідей є антагоністичними і розкривають непримиренну розбіжність у змісті. Це може бути одночасний показ кількох несумісних гіпотез на одній карті. Як, приміром, локалізація племені будинів, про яких відомо з "Історії" Геродота. Академік Б. О. Рибakov спробував нанести на карту бачення цієї проблеми різними авторами (мал. 16). Широкий географічний діапазон сумнівів у визначенні місця проживання будинів демонструє нестійкість думок, суперечливі гіпотези нейтралізують одна одну, не наближуючи читача до істини [22].

Інший приклад: картографування поглядів протилежних сторін на спірну територію. На мал. 17 по-

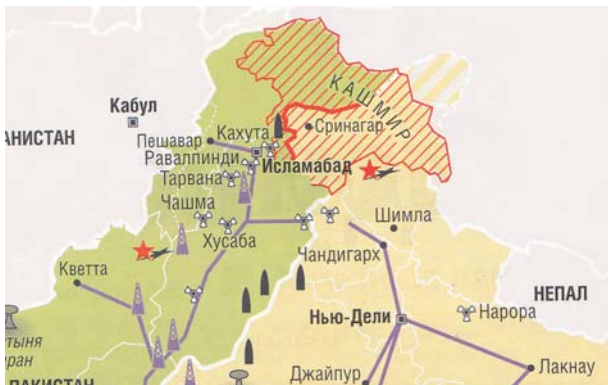
Мал. 16. Локалізація Геродотових будинів за різними авторами

Мал. 17. Карта "Врегулювання менського кордону, 1842"

казано зазіхання США та британської Канади на нерозмежовану територію Північного Мену. Компромісний кордон було встановлено 1842 р. [19, с. 26]. Або досі не розв'язаний конфлікт між Індією та Пакистаном щодо належності штату Кашмір, який кожна зі сторін вважає своїм (мал. 18) [2, с. 129].

До цього ж типу невизначеності можна зарахувати ситуації, коли задекларовані кордони суперечать політичним реаліям. Так, за Севрським договором (10 серпня 1920 р.), який засвідчив поразку Османської імперії в Першій світовій війні, Східна Анатолія передавалася новоствореній Вірменській республіці (мал. 19). На карті Вірменію показано в договірних кордонах, але нова держава не контролювала й третини цієї території, а невдовзі й сама припинила існування. Лозанський договір (24 липня 1923 р.) визнав належність Східної Анатолії до нової Туреччини [10, с. 82].

Мал. 18. Спирні території між Індією та Пакистаном

Мал. 19. Вірменія за Севрським договором (фрагмент карти "Зовнішньополітична діяльність українських урядів (1917-1921 рр.)")

Наведені приклади не охоплюють усі типи невизначеностей. Джерела їхнього виникнення ніколи не вдасться усунути: історична карта є своєрідним провідником інформації між історичною реальністю і сучасним користувачем, а невизначеності її змісту – це "перешкоди в системі зв'язку". Їх треба вивчати і намагатися класифікувати в різні способи принаймні для того, щоб контролювати в припустимих межах.

Проте такий контроль ускладнюється тим, що теорія картографії недостатньо розроблена, а способи зображень обмежені так само, як і вичерпані можливості нових графічних комбінацій. Утім простір для експерименту розширюється разом із розвитком тематичної картографії, а отже, розширюється і коло сюжетів картографії історичної. Картографічний метод здатен символічно відтворити різні аспекти історичної науки, використовуючи умовні образи, що допомагають зрозуміти й конкретизувати смислові напівтони складних історичних ситуацій. У таких випадках певна невизначеність слугуватиме на користь справі, а запропонована класифікація може стати ще одним запобіжником від картографічного фантазування.

Література

1. *Атлас історії України* / Д. Ісаєв. – К.: ДНВП "Картографія", 2012. – 148 с.

2. *Атлас le Monde diplomatique* / И. Рамоне, А. Греш, Ж. Радваньи [и др.]. – М.: АНО "Центр исследований постиндустриального общества", 2006. – 216 с.

3. *Берлянт, А.М.* Образ пространства: карта и информация / А.М. Берлянт. – М.: Мысль, 1985. – 240 с.

4. *Всемирная история* [Карты]. – В 13 т. – М.: Госполитиздат, 1957. – Т. 3. – 896 с.

5. *Вялікі гістарычны атлас Беларусі* / Ст. рэд. калегіі Г.І. Кузняцоў. – Мінск: Белкартографія, 2009. – Т. 1. – 248 с.

6. *Лоза, Ю.І.* Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава) / Ю.І. Лоза. – К.: Мапа, 2010. – 300 с.

7. *Лютый, А.А.* Язык карты: сущность, система, функции / А.А. Лютый. – М.: Ин-т геогр. АН СССР, 1988. – 292 с.

8. *Миронов, Б.Н.* Историк и математика / Б.Н. Миронов, З.В. Степанов. – Ленинград: Наука, 1975. – 184 с.

9. *Мукитанов, Н.К.* От Страбона до наших дней / Н.К. Мукитанов. – М.: Мысль, 1985. – 240 с.

10. *Національний атлас України* / Голова ред. кол. Б.Є. Патон; голов. ред. Л.Г. Руденко. – К.: ДНВП "Картографія", 2007. – 440 с.

11. *Паркер, Д.* Історія світу [Атлас] / Д. Паркер. – К.: ДНВП "Картографія", 2008. – 192 с.

12. *Рибак, І.П.* Парадигма і стиль у картографії та живопису / І.П. Рибак // Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку; зб. наук. пр. – Вип. 2. – К.: ДНВП "Картографія", 2005. – С. 25-30.

13. *Салищев, К.А.* Картоведение / К.А. Салищев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 406 с.

14. *Стоянов, Р.* Картосемиотика, метакартография, неогеография – признаки кризиса в современной картографии? / Р. Стоянов // Геопрофиль. – 2009. – № 6. – С. 42.

15. *Тютюнник, Ю.Г.* Философия географии / Ю.Г. Тютюнник. – К.: Изд.-печ. комплекс ун-та "Украина", 2011. – 204 с.

16. *Харвей, Д.* Научное объяснение в географии / Д. Харвей. – М.: Прогресс, 1974. – 502 с.

17. *Шевченко, Виктор.* Дивосвіт геозображень / В. Шевченко. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 248 с.

18. *Atlante Storico del Mondo.* – Milano: Touring Club Italiano, 1994. – 310 p.

19. *Atlas of American History.* – Skokie, Illinois: Rand McNelly, 1993. – 64 p.

20. *Atlas of World History.* – London: Philip's, 1999. – 368 p.

21. *Tazbir J.* Atlas historyczny. Szkoła Średnia. Do 1815 roku. – Warszawa: Demart, 2000. – 64 s.

Інтернет-джерела

22. *Рыбаков, Б.А.* Геродотова Скифия. Историко-географический анализ. – www.history.univ.kiev.ua

23. *Южаникова, М.* Понятие двусмысленности и его репрезентация в речи. – <http://revistes.ub.edu>

24. *Seven Types of Ambiguity* / R. Vaux. – <http://www.ehom.com>

25. *Seven Types of Ambiguity (Empson).* – <http://en.wikipedia.org>

Надійшла 23.05.13